

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

פסחים ל' עמוד א'

בגמ', אמר רבא הלכתא חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור במשהו, כרב.

א'. ויש ג' מחלוקת ראשונים בדברי רבא, הראשונה אי הגירסא כרב נכונה, או שהגירסא היא כרבי יוחנן ואף בחמץ סבור רבא שחמץ איסורו רק בנותן טעם, עי' בתוס' ובריטב"א ובר"ן בסוגיין (ד"ה אמר רבא) מהשאלות.

המחלוקת השניה, דאף לגירסא דילן כרב שהיא גירסת רוב הראשונים, עדיין נחלקו הראשונים אי חומרתו של רבא דמין במינו אסור במשהו כרבי יהודה, הוא דווקא בחמץ, או בכל האיסורין נמי. רש"י בסוגיין כתב: "שמע מינה דפסק רבא הלכתא דכל איסורין שבתורה במין במשהו [וכו'] וכן הלכה, והא דקיימא לן כל איסורין שבתורה בששים בשלא במין הוא". תוספות (בסוגיין) כתבו: "יש לומר שפוסק בחמץ כרב ולא מטעמי דרב דס"ל בכל איסורין שבתורה במינו במשהו, ורבא לית ליה אלא דוקא בחמץ בפסח משום חומרא דחמץ, וגם רב יהודאי גאון פסק כן דדוקא בחמץ פסק רבא כרב דשאלו מקמיה כל איסורין שבתורה במשהו כרב או בנותן טעם כר"י והשיב מדאמר רבא חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו במשהו א"כ בהא מיהו הלכה כרב במשהו, אבל בשאר איסורין בנ"ט כר' יוחנן וכר"ל". וכ"כ התוס' (חולין צ"ז. אמר רבא) "שאני חמץ דחמיר טפי דעובר בבל יראה ולא בדילי מיניה, ואע"ג דקא מפרש התם טעמא דקאמר רב לטעמיה כו' רבא פסיק כרב ולא מטעמיה, וטעמיה דרב משום דסבר בעלמא דמין במינו במשהו וגזירין בפסח שלא במינו אטו מינו, אבל לרבא אף על גב דבכל איסורין הוי בנותן טעם אפי' במינו מחמיר לאסור בפסח במשהו אפי' שלא במינו".

והמחלוקת השלישית, לסוברים דרק בחמץ החמיר רבא שאיסורו במשהו, מה טעם החומרא (עי' משנ"ב שם סק"א), תוס' הנ"ל כתבו, דמשום חומרא דחמץ, והיינו שהוא בכרת. ומהר"ם חלאווה בסוג' הביא חבל ראשונים, וכ"ה בר"ן דמשום דהוי דבר שיש לו מתירין לכך אינו בטל כלל. ולענין הלכה נפסק בשו"ע (סי' תמ"ז ס"א) גבי חמץ שאיסורו במשהו בכל אופן, וגבי איסור והיתר נפסק (יר"ד צ"ה, א') דמין במינו בטל בס'. ועי' במקור חיים (שם סק"א) בשם החק יעקב דהיכא שיש עוד צדדים להקל בתערובות חמץ, יש להקל כהשאלות דאף חמץ בשישים.

ב'. הגרע"א (שו"ת ח"א סי' י"ט) מחדש נפק"מ רבה בין טעמי חומרתו של רבא, דהכלי שבו בשלו את החמץ אינו נאסר מהבליעות שבו, ומעשה שהיה שבשלו עוף בקדרת חרס בחול המועד פסח ונמצא חיטה אחת בקדרה, והשואל "ידי הרב רבי ראובן" הורה לנתץ הקדרה דהבליעת איסור חמץ אינה בטילה דאסורה אף במשהו ועובר בהל יראה, וכתב לו הגרע"א שהחמיר שלא לצורך, דלגבי החמץ הבלוע ליכא "חומרא דחמץ" כיון שעל בל יראה ליכא כרת, וא"כ בטל ככל האיסורים, ואף לטעמא דדבר שיש לו מתירים אינו בטל, זהו דווקא גבי איסור אכילה והנאה שלר"ש יהיה מותר לאחר הפסח, אך גבי בל יראה האיסור ישאר לעולם ולא יהיה לו מתירין, וא"כ מחומרתו בא קולתו שבטל, עיי"ש.

ג'. וסברא זו אף כתב החידושי הרי"ם בסוגיין (בסוד"ה אמר רבא) וז"ל: הר"ן ז"ל הביא טעמא דחמץ בזמנו במשהו דהוי דבר שיש לו מתירין דאחר הפסח מותר דע"י תערובות לא קניס ר' שמעון ע"ש. ולכאורה למה משש ולמעלה עד הלילה אינו במשהו הא אסור ג"כ באכילה מן התורה ולא גרע משאר איסורין דדבר שיש לו מתירין לא בטיל. וצ"ל דלא החמירו בזה לחשבו כדבר שיש לו מתירין וגם זה משום חומרא דחמץ ודוחק. והר"ן ז"ל סובר באמת דגם משש ולמעלה בזמנו מיקרי ובמשהו, אבל דעת הפוסקים אינו כן ע"ש. ואפשר לומר דלכאורה איך הוי דבר שיש לו מתירין הא אסור להשהותו משום בל יראה אי נימא דלא בטיל ואף חצי שיעור אסור כמ"ש הפוסקים. וצריך לומר דזה מיקרי שני איסורים נפרדים איסור דבל יראה ואיסור אכילה, ולענין בל יראה דלא הוי דבר שיש לו מתירין שפיר בטל וממילא שוב הוי לענין אכילה יש לו מתירין כיון דבטל נגד בל יראה ויכול לשהותו ולכן לא בטל לענין אכילה. עיי"ש לעיל מיניה, דמאריך ללפלל בכמה אופנים לבאר, דלדידן קי"ן שבשאר איסורים בנותן טעם, אמאי קאמר רבא "כרב", והלא לא סבר כרב אלא רק בחמץ.

בגמ', דאמר רבא כי הוינן בי רב נחמן כי הוו נפקי שבעה יומי דפסחא אמר לן פוקו וזבינו חמירא דבני חילא וכו'.

ד'. ודייק הרש"ש "לכאורה לישנא דשבעה יומי תמוה, דמשמע דמותר לו למיזבן ביום טוב אחרון של גלויות, וזה ודאי נראה דאסור עמ"א תס"ז סק"ד. וגם מפני איסור מקח וממכר יש. אך מצאתי דעל כיוצא בזה (כ"ב ו'): כתב התוס' דל"ד נקיט' ראיית הרש"ש דשם מיירי מדין מחאה, שעד שבעה ימי סוכות גם אם לא מחה לא אמרינן דהחזיק, כי חשב שיוירד הסכך אחר שבעה ימים, וכתב שם תוס' שבעה לאו דווקא דגם בשמיני עצרת לא יכול לסתור הסוכה. אך אכתי קשה, דהכא מיירי ממעשה רב דאחר שבעה ימים אמר להם וכו', ועדיין צ"ב.

והחתם סופר בסוגיין (ד"ה כי הוו נפקי ז' יומי וכו') כתב: "נ"ל דר"נ הוה במקום שהגיעו שלוחי ניסן ולא עשו אלא ז' ימים פסח, וכן משמע בר"ה כ"א א' גבי יהכ"פ דאשכחי גברא דאכל בי"א תשרי ואמר ליה בסיים תבשילא דבבלאי ביומא רבה דמערבא, משמע דהווא גברא הגיע לשם בי"א תשרי א"כ הגיעו לשם שלוחי ניסן". [ואכן לפי המבואר בספר הזכות לרמב"ן, וכבר באגרת רב שרירא גאון, תיקון הלוח ע"י הלל נשיאה, היה אחר תקופת רב נחמן, ובשלהי תקופתו של רבא].

אמנם רבינו חננאל בסוגיין גריס: כי הוו נפקו יומי דפסחא הוה וכו', ולא גריס שבעה. וכן הגירסא במדרש שכל טוב (כובר, פר' בא, פ"ב, כ').

¹ השואל הוא הרה"ג המאור הגדול רבי ראובן סג"ל הורוויץ אב"ד ור"מ טיצק כך לשון הגרע"א בתשובותיו אליו, בשם הגדולים החדש (ר, אות ו') כתוב בערכו: "הרב מו"ה ראובן רב גדול בתורה אבד"ק טיצק בימי הגרע"א ושקיל וטרי בהדיה בתשובותיו", בתשובות הגרע"א הוא מוזכר למעלה מעשרה תשובות בשו"ת רע"א, וכן פעם אחת בחל במסכת חולין, שמזכירו או כותב אליו בכבוד רב. לא מצאתי לע"ע עוד איזכור לשמו באף ספר ידוע נוסף מאותם ימים, מלבד הספר "שליחות אליהו" להג"ר אליהו בן בנימין אבד"ק נוישטאט זצ"ל, שבסוף תשובתו גבי צירוף בשר עצמות וגידים לכזית מן המת (דף מ"ה). מסיים "את דברי אלו שלחתי בכתב לחברי וידיד נפשי הרבני המופלג מוה"ר ראובן מ"ץ ק"ק טיצק יע"א והרכין לו בראשו". גם בספר "סופרי המלך עוללות תשו' רע"א" לא כתבו מאומה בערך הרב הנזכר מלבד איזכור שמו ושם עירו. אודה מאוד למי שידע להראותני מקום לתולדותיו של גאון עלום זה, בכתובת המייל בתחתית הדף, בתודה מראש.

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

[ה] פרפרת נאה כותב הג"ר יחיאל מיכל היבנער זצ"ל אבד"ק ניזנב בספרו "מעשה יחיאל" (מיכלא דאסווא און צ"א) מתוך אגרת שקיבל מידידו הג"ר ישכר דוב באב"ד זצ"ל אבד"ק בוסק, שרצה להביא ממעשה זה רמז, למנהג החסידים שלא לאכול בבית אחר בימי הפסח, עד אחרון של פסח, ולכן מפרש, דברא קאמר שאחרי ז' ימי החג בהם היה בביתו, הלך לרבו רב נחמן כמבואר ברש"י (סוכה י: ד"ה רב נחמן) שהיו מקיימים מצות עליה לרגל אצלו – אך עלה אליו לרגל דווקא באחרון של פסח, שאז אפשר לאכול בבית אחר, ובאחרון של פסח שמע ממנו את הדין הנ"ל, עיי"ש.

בספר אמירה יפה מסופר על רב שטייל עם הרה"ק מסאטמער זצ"ל בהיותו במנוחה, ואמר אותו רב, שעל פי המשנה (ב"מ כ"ז.) "מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנין" יש לו רמז מן התורה שבפסח 'מישט מען זער נישט', אין מתערבין זה בזה באוכל ובכלים, שנאמר (שמות י"ב, ל"ד) "משארותם צורות בשמלותם", ולכאורה הרי לא מצאנו שהשמלה תשמש לצורך בה אוכלין, אלא מכאן רמז שכל אחד שם את המצות בשמלתו שיש בה סימנין, כדי שיכירו איש את שמלתו, ומוכח שלא היו מתערבין זה עם זה. והשיב לו הרה"ק על אתר: אכן רמז יפה, אך עיין בבעל הטורים שם שכתב ששאלו שתי שמלות, אחת ללבוש ואחת לזה, הרי שלא צררו בלבושים, עוד העיר, לפי מה שכתב בספר בני בנימין, דשמלה שנאמרה ביציאת מצרים הכוונה לסדין ולא לשמלה".

בגמ', תניא אין לשין את העיסה בחלב ואם לש כל הפת אסורה, מפני הרגל עבירה.

[ו] ולהלן (ל"ה) גבי דין חימוץ מי פירות, מביאה הגמ' הנהגת ר' יהושע שהורה ללוש מצות עם חלב מיום השני של פסח, ופריך בגמ' מברייא הנ"ל, ומשני בגמ' בת' השני, "כעין תורא שרי". ופירש"י "כעין תורא, מעט כעין של שור מותר ללוש בחלב, דאכיל ליה מיד בבת אחת, ולא משהי ליה דלינשי שנילוש בחלב. וכ"פ הרא"ש (הולין פ"ח, ס"א). ועי' 'שבת של מי' (שבת ע"ח: בתוד"ה איספוגין) שמדייק שתוס' ס"ל כרש"י ששיעור כעין תורא הוא מועט ובבת אחת, עיי"ש.

אמנם הרשב"א (תוה"ק בית ג' שער ד', ס"ז) פירש כעין תורא באופן אחר "ואם שינה בצורת הפת ועשה כעכין קטנים כעין השור מותרות, שהרואה ידע שלא שינו בצורתן אלא להיכרא בעלמא וישאל ויאמרו לו". וכ"פ הרי"ף בסוגיין (דף ת. ובחולין דף ל"ח. מדפי הרי"ף), וכ"פ הרא"ש (פסחים פ"ב, ס"ז), וכ"כ המאירי (בסוגיין, וב"מ צ"א). והוסיף שלא דווקא כעין השור, אלא כל שינוי אחר שניכר ויבוא הרואה לשאול, שרי, עיי"ש. וכן פסק הרמב"ם (פ"ט ממאכ"א הלכה כ"ב) "ואם שינה בצורת הפת עד שתהיה ניכרת כדי שלא יאכל בה לא בשר ולא חלב הרי זה מותר".

ולהלכה כתב בית יוסף (י"ד ר"ס צ"ז) אחר שהביא ב' השיטות בזה, וז"ל: וכתוב בהגהות שערי דורא (ס"ו ס"ק ב) בשם מהרא"י ז"ל דהני תרי פירושי אליבא דהלכתא סליקו דתרווייהו סברות יפות הן". ולכן פסק בשולחן הערוך (י"ד ס"ו צ"ז ס"א): "אין לשין עיסה בחלב, שמא יבוא לאכלה עם הבשר. ואם לש, כל הפת אסור, אפילו לאכלה לבדה. ואם היה דבר מועט כדי אכילה בבת אחת, או ששינה צורת הפת שתהא ניכרת שלא יאכל בה בשר, מותר".

ובשיעור עיון פר' במדבר תש"פ הארכנו בנידון זה, והסקנו דהאיסור הוא אינו דווקא בפת אלא בכל דבר שיכול לאכלו עם בשר, אך יש להקל בדברים שאינם נאכלים בתוך הסעודה יחד עם בשר, וכן יש להקל במאכלים שהדרך לברר עליהם אם הם בשרי או חלבי.

פסחים ל' עמוד ב'

בגמ', א"ל רבינא לרב אשי הני סכינא בפיסחא היכי עבדין להו וכו'.

[ז] דקדק הט"ז (ס"תנ"א ס"ק ה') אמאי קמבעיא ליה לרבינא בסכין של פסח יותר מסכינין דכל השנה שבלעו איסור. עוד העיר דמאי קאמר ליה היכי עבדין להו, הוי ליה למימר, סכינא בפסחא מאי, ועוד מאי קאמר "לדידי" חדתא קא עבדין, אמאי נקט לדידיה טפי מאחרינא. ועוד מאי קא"ל רבינא לרב אשי תינח מר דאפשר, וכי תלין דינא במאי דאפשר או לא.

וביאר, דבדאי היה פשוט לרבינא דאפשר להכשיר סכינים ברותחין וכמסקנת הגמרא, אלא דמסתברא להחמיר טפי בסכין משאר כלים כיון דתשמישו תדיר בחמץ ובמצה, ויש בו סדקים שאינם נראין, וע"כ ראוי לכל ירא שמים שיהיה לו תוספת אזהרה בזה במה שהוא מן הדין, ע"כ אמר היכי עבדין להו, פירוש אכן שראוי לנו לעשות על צד היותר טוב, וא"ל רב אשי לדידי חדתי עבדין, פירוש אני מחמיר ביותר שאני עושה חדשים ואיני סומך על מה שהוא מן הדין, וא"ל רבינא תינח מר דאפשר ליה לעשות על צד היותר טוב. וענה רב אשי לרבינא דאנא כעין חדתא קאמינא, והגמ' מסיימת והלכתא אידי ואידי ברותחין, פירוש מצד ההלכה סגי ברותחין אפילו הברזל, אלא שהליבון באש הוא מצד חסידות.

וכתב החתם סופר (שו"ת י"ד ס"ו ק"ד) דהנה אי' בגיטין (נ"ט). שאצל רב אשי היה תורה וגדולה במקום אחד, ובשבת (ק"א). איתא שלאורחים חשובים היו מכינים הרבה בשר, ולזה אמר רב אשי "לדידי", דוקא, שמצוי יותר שתוחבין סכין בפשטיא של חמץ לכבוד האורחים החשובים, לכן בעי לעשות כעין חדתא, ולא סגי בהגעלה.

[ח] וגבי סכינים חדשים לפסח, הכריע המשנה ברורה (שם סק"ט) בהט"ז, דיקנה חדשים ולא יסתמך על הגעלה. אמנם בספר יסוד ושרש העבודה (הלכות הגעלת כלים) כתב על כל הכלים "ביותר צריך לזרז ולהזהר כל הירא והחרד לדבר ה' שלא להשתמש בפסח בכלים שנשתמשו בהם חמץ כל השנה ונתכשרו ע"י הגעלה, דהיינו כלי בדיל ונחושת, כי בלתי אפשר לנקרם היטב בסדקים הקטנים שבהם שלא ישאר בהם משהו חמץ עכ"פ, ויותר טוב לאכול בפסח בקערות וכו' חדשים". וכן משמע ממה שכתב הילקוט מעם לועז (סוף פרשת בא דיני הגעלה), שכך היה המנהג הפשוט בימיהם, שכל היראים והשלמים קנו כלים חדשים לפסח, ולא הסתמכו כלל על הגעלה עיי"ש.